



KOLLAJA KESTÄÄ – KAMPPAILU IJOEN PUOLESTA

PIRKKO-LIISA LUHTA

Kalataloussuunnittelija, Pudasjärvi

Iijokivarren asukkaat ovat vuosikymmeniä puolustaneet jokeaan voimayhtiötä vastaan. Joki on suojeltu koskiensuojelulailla. Silti sen rakentamisesta puhutaan taas.

Iijoki on ollut kulttuurin kulkureitti sisämaan ja rannikon välillä. Vielä 1950-luvulla kalastus antoi ruokaa ja toimeentuloa syvälle sisämaahan saakka. Joki tarjosi vaelluskaloille lohelle ja siialle lisääntymisalueet, ja kun merivaellukselle lähteneet poikaset palasivat kutuvaellukselle jokeen, ne olivat monisatakertaistaneet painonsa. Ijoen tärkeä merkitys

Iijokisoudussa veneitä ovat aina koristaneet viirit. Oranssimusta Kollaja kestää -viiri on levinnyt alajuoksun ranta-asukkaiden ja mökkiläisten veneisiin kannanotoksi.

on saanut jokivarren ihmiset 1960-luvulta lähtien puolustamaan jokea voimayhtiötä ja sen suunnitelmia vastaan.

Pohjois-Suomen suurten lohijokien valjastaminen lisääntyneeseen sähköntarpeeseen alkoi heti toisen maailmansodan loputtua. Vuonna 1946 voimalaitoksella suljettiin Lapin mahtijoki Kemijoki ja vuonna 1948 Oulujoki. Ijoen vapaan virran sulki Pahkakosken voimalaitos vuonna 1961. Sittenkin Kemijokeen on rakennettu yli 20 voimalaitosta, mutta Vuotoksen tekoaltaan ja voimalaitoksen rakentaminen estettiin pitkän taistelun jälkeen vuonna 2002 korkeimman hallinto-oikeuden päätöksellä. Oulujoki on porrastettu



”Oulujoki on porrastettu koko matkalta, mikä tekee siitä yhden maailman rakennetuimmista joista.”

koko matkalta, mikä tekee siitä yhden maailman rakennetuimmista joista.

Ijoen alajuoksulle rakennettiin kymmenen vuoden aikana viisi voimalaitosta. Suunnitelmat joen jatko-

rakentamiseen olivat alueen voimayhtiöllä Pohjolan Voimalla (PVO) valmiina: tavoitteena oli rakentaa koko joki latvoille asti ja kasvattaa voimalaitosten määrä jopa kolmeenkymmeneen.

Lijoen oli kuitenkin todettu olevan varsin huono voimatalousjoki. Peräti 340 kilometriä pitkällä lijoella on putouskorkeutta latvoilta mereen vain 250 metriä, eikä välillä ole säännöstelyyn sopivia järviä. Lijoki tulvii voimakkaasti keväisin, kuten pohjoisilla joilla on tapana. Tulviminen johtuu järvien vähäisyydestä ja runsaslumisista talvista. Joen jatkorakentaminen olisi kannattamatonta ilman vesivarastoina toimivia tekoaltaita, joiden avulla vettä voi johtaa voimalaitoksille sähkön kulutuksen tahdissa.

Kolme tyrmäystä

Pohjolan Voiman pitkäaikaisena tavoitteena on ollut rakentaa Lijoelle Siuruan tekoallas. Hanke raukesi ensimmäisen kerran jo vuonna 1969, kun se ei saanut valtion tukea. Jo muutaman vuoden kuluttua, maailmanlaajuisen energiakriisin innoittamana, PVO kuitenkin nosti jatkorakentamissuunnitelman uudelleen esiin.

Tässä vaiheessa Pudasjärvellä ja Yli-lissä paikalliset perustivat Siuruan allas- ja lievealuetoimikunnan, joka ajoi maanomistajien ja asukkaiden etua. Kamppailu sekä altaan puolesta että sitä vastaan oli samalla muuttunut valtakunnalliseksi. Vaikka varsinaista ympäristöhallintoa ja koskiensuojelu-

”Valtiovarainministeriön lausunnossa todettiin, että Siuruan altaan aiheuttamat menetykset, vahingot ja haitat ympäristölle olisivat huomattavan suuret altaan vähäiseen tuottoon verrattuna.”

lakia ei ollut vielä olemassa, valtiovarainministeriö ymmärsi tarkastella hankkeen vaikutuksia kokonaisuutena. Sen lausunnossa todettiin, että Siuruan altaan aiheuttamat menetykset, vahingot ja haitat ympäristölle olisivat huomattavan suuret altaan vähäiseen tuottoon verrattuna. Tämän perusteella valtioneuvosto teki vuonna 1978 kielteisen päätöksen Siuruan altaan rakentamisesta.

PVO toi kuitenkin pian julki uuden suunnitelman, jossa Siuruan allas oli pienennetty neljäsosaan, Kollajan tekoaltaaksi. Lijoen keskiosan järvilaaientumat otettaisiin säännöstelyaltaiksi. Suunnitelmaan sisältyi 11 uutta voimalaitosta kanavineen ja patoaltaineen.

Pohjolan Voima totesi, ettei uusi pienempi hanke estä myöhemmin toteuttamasta Siurua-hanketta koko laajuudessaan.

Alkoi uusi taistelu joen säilyttämisen puolesta. Lijoen suojelutoimikunta perustettiin keväällä 1981. Seurasi yleisötilaisuuksia, kirjoittelua lehtiin, lähetystöjä päättäjien luo Helsinkiin, nimien keräystä vetoomuksiin. Paikallisessa kunnallispolitiikassa vaalit käytiin joen ympärillä, ja valtuustoon pääsi monia joen suojelijoita.

Lijoen suojelutoimikunta järjesti ensimmäisen Lijokisoudun vuonna 1983. Lähes viikon kestävään soutuun ja sen aikana järjestettyihin tilaisuuksiin osallistui satojen soutajien lisäksi monia asiantuntijoita ja poliitikkoja. Asia sai paljon julkisuutta. Julkisuudessa tuli tunnetuksi Lijoen taistelun motto ”Kollaja kestää”, joka viittaa talvisodan Kollaanjoen taistelussa syntyneeseen perikisiantamattomuutta kuvaavaan ilmaisuun ”Kollaa kestää”.

Lijoen suojelutoimikunnan esityksestä Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto käynnisti laajan Lijokiselvityksen. Vuonna 1985 valmistuneessa työssä selvitettiin Lijoki-alueen kehittämisen edellytykset ja mahdollisuudet sekä Lijoen vesienkäytön päävaihtoehdot ja niiden seuraukset. Selvityksen osana alueen asukkaille tehtiin laaja kysely, jossa selvisi, että noin 80 prosenttia asukkaista vastusti Lijoen jatkorakentamista. Lijoki-selvityksellä oli merkitystä sille, että Lijoki saatiin mukaan koskiensuojelula-

kiin, sillä PVO pyrki saamaan sen pois siitä viime hetkeen saakka.

Suomesta oli puuttunut virtaavia vesiä koskeva suojelulainsäädäntö. Koskiensuojelulakia valmisteltiin samaan aikaan kun vesivoimarakentajat koettivat saada valjastetuksi rakentamattomia jokia ja koskia. Ensimmäisen ympäristöministerin Matti Ahteen ansiosta Suomeen saatiin koskiensuojelulaki vuonna 1987. Lakiin sisältyy 53 vesistöä ja vesistönosaa, mukaan lukien lijoen rakentamaton keski- ja yläosa. Näihin vesiin ei saa myöntää vesilaissa tarkoitettua lupaa uuden voimalaitoksen rakentamiseen.

Koskiensuojelulain tultua voimaan joen suojelijat huokaisivat helpotuksesta: pitkän taistelun uskottiin olevan lopullisesti ohi. Altaan rakentamista kannattaneet olivat luonnollisesti pettyneitä. Ve-

”Pudasjärvellä kiistely Kollajasta ja lijoesta oli ollut niin kiivasta, että se oli tulehduttanut ja rikkonut ihmisten välejä. Kesti vuosia ennen kuin lijoesta uskallettiin puhua ääneen.”

sioikeus palautti Kollajan tekoaltaan ja voimalan rakentamista koskevan PVO:n lupahakemuksen, koska lupaa ei ollut enää mahdollisuutta saada. Pudasjärvellä kiistely Kollajasta ja lijoesta oli ollut niin kiivasta, että se oli tulehduttanut ja rikkonut ihmisten välejä. Kesti vuosia ennen kuin lijoesta uskallettiin puhua ääneen.

lijoen lohi takaisin kotiin

Taistelusoutuna alkanut lijkisoutu jatkui vapaalla lijoella joka kesä. Ilijkisoudusta tuli keskeinen kesätapahtuma Koillismaalle. Vanhojen soutajien lisäksi mukaan tuli uusia ihmisiä ulkomaita myöten. Koskiensuojelulain saavuttamisen jälkeen soudulle otettiin uusi teema: ”Nousukala lijokeen”.

Vaikka lijoen sulkeminen esti vaelluskalojen – lohen, meritaimenen ja vaellussiian – pääsyn jokeen, lijoella tehtiin jotakin, mitä millään muulla valjastetulla joella Suomessa ei ole tehty. Kalataloussäätiö otti joen omat vaelluskalakannat talteen 1960-luvulla kalanviljelylaitokselle, kun taas muiden jokien alkuperäiset lohi-, taimen ja siikakannat kuolivat sukupuuttoon. Lijoen kannat säilyivät laitoksella.

lijoella pitkään jatkunut puutavaran irtouitto loppui vuonna 1987. Samaan aikaan alkoi uittoa varten perattujen sivujokien kunnostaminen, joka loi pohjaa virtakatuisten lohikalojen palauttamiselle. Vähitellen uskallettiin alkaa pohtia joen tulevaisuutta.



Ilijkisoudun taukopaikalla keskustelemassa Der Spiegel -lehden toimittaja Renate Nimzt-Köster (vas.), Pirkko-Liisa Luhta, Vapaa Vuotos -liikkeen keulahahmo Helena Tiihonen ja Heikki Ala-Kuijala Tornionjoelta.

lijoen suosio kalastuskohteena kasvoi, ja se sijoittui Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen Suomi kalastaa -tutkimuksissa kärkisijoille.

Joen patoamisen takia PVO on velvoitettu istuttamaan lijkisuusuhun vuodesta 1984 alkaen vuosittain yli 300 000 lohenpoikasta. Lijoen omaa kantaa olevat lohet ovat lähteneet Itämerelle syönönsvaellukselle ja palanneet lijkisuusulle, mutta ne eivät ole päässeet nousemaan jokeen kutemaan ilman kalateitä.

Keskustelu vaelluskalojen palauttamisesta jokeen käynnistyi jälleen talvella 2006. Jo ennen kalateiden rakentamista merivaellukselta palaavia lohia voidaan pyytää ja siirtää patojen yli jokeen. Lohenpoikasten kotiuttaminen lijoen koskialueille

”Pohjolan Voima oli siis käynnistämässä ympäristövaikutusten arviointimenettelyn hankkeesta, joka on koskiensuojelulain ja vesilain vastainen.”

alkoi keväällä 2006. Innostus mahdollisuudesta saada oma lohi palaamaan levisi ainakin kalamiesten keskuudessa.

Neljäs tyrmäys

Lijkisoudun avajaisissa heinäkuussa 2006 kansanedustaja Liisa Jaakonsaari kertoi PVO:n suunnittelevan Kollajan altaan ja voimalan kaivamista haudasta. Syksyn edetessä kävi ilmi, että voimayhtiö oli aloittanut kampanjan tähtäimessään seuraavan vuoden eduskuntavaalit. Ensimmäinen, lähes 300 hengen mielenosoitus koskiensuojelulain puolesta pidettiin Oulussa eduskuntavaaleja edeltävänä päivänä.

Hallitusohjelmaan kirjattiin tavoite ”vesivoiman tuntuvasta lisäyksestä”, joka on lähtöisin PVO:n omasta esityksestä. Yhtiö ilmoitti käynnistävänsä ympäristövaikutusten arvioinnin (yva) Kollajan altaan ja voimalan rakentamisesta, koska hallitusohjelma velvoittaa sitä selvittämään vesivoiman lisärakentamista. PVO piti Pudasjärvellä tiedotustilaisuuden, jossa heitä oli vastaanottamassa monisatapäinen mielenosoittajien joukko.

PVO oli siis käynnistämässä ympäristövaikutusten arviointimenettelyn hankkeesta, joka on koskiensuojelulain ja vesilain vastainen – samasta hankkeesta, jonka vesioikeus oli jo aikoinaan koskiensuojelulain säättämisen jälkeen palauttanut laittomana. Eduskunnan oikeusasiamiehelle tehtiin asiasta kanteluita. Oikeusasiamies totesi, että yva-laissa

oli tämän aukon mentävä reikä: lain valmistelussa kukaan ei ollut tullut edes ajatelleeksi, että lain avulla voitaisiin käynnistää ympäristövaikutusten selvitys hankkeesta, joka on lainvastainen. Samaan selitykseen joutuivat tyytymään myös ympäristöviranomaiset.

PVO kokosi vapaaehtoisen Kollaja-yva-seuran taryhmän, johon osallistumisesta monet yhdistykset kieltäytyivät, koska ne eivät halunneet osallistua lainvastaisen hankkeen valmisteluun. Pudasjärven kaupunginhallituskin joutui äänestämään kahdesti osallistumisestaan seurausryhmän työskentelyyn, mutta siihen mentiin keskustapuolueen äänillä. Lain mukaan ympäristövaikutusten arviointimenettelyä ohjaavat ympäristöviranomaiset. Niillä oli täysi työ saada PVO ja sen yva-selvitysten konsulttina toimiva Ramboll Oy ymmärtämään tämä.

Lijoen suojelijat eivät joutuneet puolustamaan jokea parin vuosikymmenen vuoden tauon jälkeen valmistautumattomina: uusi puolustuskoneisto oli valveutunut ja ammensi myös edellisen koskisodan veteraanien kokemuksista. Joen suojelijoiden puolelta asiaa vietiin eteenpäin avoimena ryhmänä. Eri lähtökohdista olevat ihmiset ja asiantuntijat olivat käytettävissä, ja asioihin reagoitiin nopeasti.

Asia piti joen puolustajia kolme vuotta tiukasti otteessaan. Kesällä 2009 lausunnolla oli Kollajaa koskeva yva-selostus ja Natura-arviointi. Yhteysviranomaiselle, Pohjois-Pohjanmaan ympäristökeskukselle,

jätettiin yv-selostuksesta 93 lausuntoa, joista vain muutama oli hankkeelle myönteinen.

Vuoden 2009 lokakuussa ympäristökeskuksen antama lausunto oli yksiselitteinen. PVO:n arviointiselostus oli puutteellinen ja riittämätön sekä sisälsi vääränsuuntaisia päätelmiä. Hanke heikentäisi merkittävästi Natura-alueen luontotyyppejä Pudasjärvellä sijaitsevassa lijoen suistossa. Tällaiselle hankkeelle ei saa myöntää lupaa. Myös aikaisemmin Kollajalle myöntäminen ympäristöministeri Paula Lehtomäki totesi välittömästi, ettei Kollaja-esitys kelpaa eikä hän vie koskiensuojelulain muutosta hallitukseen.

”Tekoaltaan tultua lohen palauttamiselle olisi jouduttu sanomaan hyvästit, porotalous olisi loppunut alueella, joesta olisivat loppuneet sille välttämättömät tulvat ja patopenkereet olisivat muuttaneet maiseman.”

Vanha, 1980-luvulla tehty Kollaja-suunnitelma ei muuttunut mainostamisella miksikään: lijoen päävirta olisi käännetty 40 kilometrin matkalta altaaseen, ja tekoallas olisi peittänyt alleen lähes 50 neliökilometriä soita ja metsiä. Lohen palauttamiselle olisi jouduttu sanomaan hyvästit, porotalous olisi loppunut alueella, joesta olisivat loppuneet sille välttämättömät tulvat ja patopenkereet olisivat muuttaneet maiseman.

Suomi olisi saanut Kollajasta vajaan prosentin lisää vesivoimaa. Virtavesiluonnonlle ja siihen kiinteästi vuorovaikutuksessa olevalle jokilaaksolle ja sen asukkaille aiheutuneet vahingot olisivat taas olleet korvaamattomat.

Rakkaudesta lijokeen

Kollajalle on olemassa kestäviä vaihtoehtoja. Sähkömäärä, joka Kollajasta olisi saatu, voitaisiin tuottaa kymmenellä 3–5 megawatin tuulimyllyllä tai käyttämällä puolet Suomen puupellettviennistä omassa maassa. Alueilta, jotka olisivat jääneet altaan ja sen vaikutusalueen alle, saataisiin haluttaessa joka vuosi polttopuuta niin paljon, että sillä voitaisiin tuottaa lähes viidesosa altaasta saatavasta energiasta. Suomessa käytetään yhtä paljon vesivoimalla kuin pienpuun eli halkojen ja klapien poltolla tuotettua energiaa. Puun käytön lisääminen lämmön tuottamiseksi on helppoa niin kotitalouksissa kuin puulla toimivissa pienvoimaloissa. Se korvaa

perusvoimana käytettyä vesivoimaa ja vähentää samalla säätösähkön tarvetta. Uusien ennusteiden mukaan sähkönkulutus ei kasva vaan laskee. Kaikkein ekologisinta sähköä on säästetty sähkö.

Tekoaltaiden avulla tuotettua sähköä ei voi perustella myöskään ilmastomuutoksen torjumisella. Kollajan tekoallas toimisi vuosikymmeniä metaanilähteenä, kuten Lokan tekoallaskin. Kollaja muuttuisi hiilinielusta päästölähteeksi pysyvästi, koska alueen puusto olisi poissa. Omistajalleen vesivoima sen sijaan on kannattavaa: sähkön kulutushuippuina siitä saatava hinta voi olla kymmeniä kertoja keskihintaa korkeampi.

Vaikka lijoen jatkorakentaminen on tyrmätty neljä kertaa, taistelu suojellun joen puolesta ei ole ohi. Vuoden 2010 helmikuussa eduskunnassa vesilain uudistuksen lähetekeskustelussa velloi niin Kollaja kuin Vuotoskin. Vaikuttaa siltä, että monilla kansanedustajilla on vain hatara ymmärrys lakien merkityksestä. Jotkut heistä haluaisivat jo kirjata vuoden 2011 eduskuntavaalien jälkeiseen hallitusohjelmaan Vuotoksen ja Kollajan rakentamisen mahdollistavan erillislain.

Taistelut lijoen suojelemiseksi ovat saaneet ihmiset rakastamaan kotijokeaan entistä enemmän. Vaelluskalojen palautus on käynnissä, eli lijkisoudun toinenkin tavoite on saavutettu. Nykyisin lijoella soudetaan ”Rakkaudesta lijokeen”.